

Narkotikafriare gymnasieskola

**Policy, prevention, samverkan
och drogtestning**

En studie av 561 gymnasieskolor

Narkotikafri Skola

Staffan Hübinette

Innehåll

Förord	2
Sammanfattning.....	3
1. Inledning.....	4
1.1 Frågeställningar.....	5
1.2 Metod.....	6
2. 561 gymnasieskolor - resultat.....	7
2.1 Policyarbete.....	7
2.2 Förebyggande insatser.....	7
2.3 Samverkan med socialtjänsten.....	8
2.4 Drogtester.....	10
3. Slutsatser och diskussion.....	12
3.1 Policyarbete.....	12
3.2 Förebyggande insatser.....	12
3.3 Samverkan med socialtjänst.....	13
3.4 Drogtester.....	14
Avslutning.....	15

Förord

Genom projektet Narkotikafri skola har RNS (Riksförbundet Narkotikafritt Samhälle) under många år försökt bidra till och stödja skolans förebyggande arbete mot narkotika, främst genom att samla och sprida kunskap och erfarenheter. Genom publikationer, seminarier och rådgivning har en nära och kontinuerlig dialog med främst gymnasieskolan kunnat föras där skolans vardag, verklighet och praktiska behov stått i fokus. Vålvilliga bidragsgivare har stött verksamheten som därför periodvis kunnat intensifieras.

Under 2013 genomfördes sex seminarier i olika delar av landet om cannabis, förebyggande insatser, policyfrågor, handlingsplaner och drogtestning. Sammanlagt deltog personal från ett 60-tal gymnasieskolor. Utöver dessa seminarier har skolor, kommuner och landsting arrangerat egna seminarier med samma innehåll i samarbete med RNS.

Under 2014 har bidrag från Postkodstiftelsen gjort det möjligt att erbjuda skolan ytterligare stöd. En enkätundersökning riktad till landets samtliga gymnasieskolor har gjorts för att få bättre kunskap om skolans policyarbete, förebyggande insatser, samverkan med socialtjänsten och drogtestning. Resultatet redovisas i föreliggande rapport.

Skolor har också erbjudits seminarier och kostnadsfri rådgivning i frågor som rör policyarbete, handlingsplaner och program för drogtestning. Även uppföljande workshops i Stockholm, Malmö, Göteborg och Jönköping kring policyfrågor där erfarenheter och exempel delats har ingått i projektet för 2014.

Bakgrunden till detta är att det finns ett behov av att arbeta konkret med just policy och handlingsplaner för att få dessa ”täta” och fungerande i praktiken. Djävulen bor som bekant i detaljerna och inte sällan finns i skolornas policies och handlingsplaner ”glapp” som gör att man riskerar att hamna i ”osäkert läge”. En sådan situation kan uppstå där skolan trots att oro för missbruk hos en elev uppmärksammas och en anmälan till socialtjänsten gjorts ändå inte vet om eleven är drogfri eller ej. En osäkerhet kan uppstå om eleven ska kunna delta i undervisningen, i vissa praktiska moment eller i praktik. Ytterligare en fråga gäller drogtestning där ett intresse finns att införa detta men samtidigt en osäkerhet om hur detta kan göras och vilka regler som gäller.

Policy och handlingsplaner är viktiga verktyg för att skapa en hållbar och fungerande struktur i arbetet för en narkotikafri skola. Arbetet med att utforma och förbättra verktygen är därför av stor betydelse.

Boken Narkotikafri skola 3.0 som utkom i januari 2012 planeras utkomma i en ny och uppdaterad version under 2015, Narkotikafri skola 4.0. Nya forskningsrön, ny kunskap, en utvecklad praktisk tillämpning och nya erfarenheter har tillkommit som gör detta motiverat.

Däriigenom hoppas RNS och Narkotikafri skola kunna bidra till en fortsatt utveckling av en praktisk fungerande tillämpning av en restriktiv narkotikapolitik i skolmiljön.

Staffan Hübinette

Sammanfattning

Av landets drygt 1 200 gymnasieskolor har 561 skolor svarat.

Resultaten visar följande:

- Flertalet skolor, 90 procent, har drogpolicys och handlingsplaner som är upprättade eller reviderade de senaste fem åren.
- Flertalet skolor använder flera olika förebyggande insatser varav många dock saknar stöd i forskning.
- En majoritet av skolorna uppger att samverkan med socialtjänsten fungerar tillfredställande på ett allmänt plan. Många beskriver dock att den konkreta samverkan kring orosanmälningar fungerar dåligt. Brist eller avsaknad av kommunikation och återkoppling är ett återkommande problem som medför att skolan upplever att det uppstår ett ”glapp” mellan skolan och socialtjänsten och att skolan ofta hamnar i ett ”osäkert läge”, det vill säga att elever som misstänks eller bekräftats använda narkotika kan fortsätta att delta i undervisningen utan att skolan vet om eleven är drogfri eller ej. Erfarenheterna från mötet med skolor isamband med rådgivningsverksamheten bekräftar detta.
- Frivilliga slumpvisa drogtester förekommer i ett antal skolor. Drogtester som krav och villkor för deltagande i praktiska utbildningar och praktik förekommer i ett betydande antal skolor och håller på att etableras som praxis.

Rapporten avslutas med en diskussion och förslag om hur skolan på olika sätt kan stärka arbetet med en narkotikafri skola.

1. Inledning

I föreliggande rapport redovisas en undersökning om hur gymnasieskolan arbetar med drogförebyggande och tidiga insatser. Syftet med undersökningen har varit att få en bättre bild av hur gymnasieskolan arbetar med policy och handlingsplaner, förebyggande insatser, samverkan med socialtjänsten och drogtester.

Det har inte varit möjligt att inom ramen för detta projekt göra en mer omfattande och vetenskaplig studie, för detta krävs helt andra resurser. De begränsade frågor som har ställts bedömer vi ändå är tillräckliga för få en indikation på hur skolan arbetar med några centrala frågor i det drogförebyggande arbetet och därigenom ge ett bättre underlag för en fortsatt diskussion om hur skolan kan förbättra och utveckla detta arbete.

1.1 Frågeställningar

I enkäten har frågor ställts inom fyra områden:

- Policyarbete
- Förebyggande insatser
- Samverkan med socialtjänsten
- Drogtestning

1. Policyarbete

En policy beskriver skolans mål, ambition, synsätt, regler och insatser, i detta fall när det gäller droger. En handlingsplan beskriver hur skolan agerar och vilka rutiner som gäller när oro och misstankar om att elever använder droger finns. Att skolan har en policy och handlingsplan kan ses som ett kvalitetsmått. Ett arbete har bedrivits i organisationen för att upprätta dokumenten där frågor om vilka mål, principer och regler som ska gälla och liksom rutiner för insatser och åtgärder i samband med oro och misstankar om narkotikabruk. Är dokumenten nyligen upprättade eller uppdaterade finns anledning att tro att diskussionen kring detta hållits aktuell i organisationen.

Detta betyder dock inte handlingsplanerna alltid är "täta"; brister och "glapp" kan förekomma.

För att få en uppfattning om i vilken utsträckning gymnasieskolan har en policy och handlingsplan ställdes två frågor.

- Har er skola en drogpolicy?
- Har er skola en handlingsplan att följa vid misstanke om narkotikabruk?

För att få en bild av hur aktuella dokumenten är ställdes också frågan när de senast reviderades.

Kvalitativa frågor om hur policyn och handlingsplanen är utformad, hur den fungerar i praktiken och

hur den omfattas och tillämpas i organisationen skulle kräva en mer ingående undersökning än vad som här varit möjligt.

Den frågan har dock stått i fokus i den seminarie- och rådgivningsverksamhet som genomförts i projektet Narkotikafri skola. Erfarenheter från detta återkommer i diskussionen.

2. Förebyggande insatser

Skolans viktigaste drogförebyggande insats består enligt forskningen i att uppfylla sitt kärnuppdrag, att helt enkelt vara en bra skola. En god och trygg studiemiljö, goda relationer och en bra undervisning där elever når goda resultat och utvecklar sina förmågor och kompetenser är en viktig skyddsfaktor. Metoden för att utveckla detta är ett fortlöpande kvalitetsarbete.

Som ett komplement till detta kan skolan arbeta med ett antal olika insatser. Policyarbete är en sådan insats. Att ANDT-frågor behandlas i undervisningen i olika ämnen är en annan. Specifika och avgränsade insatser är ytterligare exempel, där en del utgår från evidensbaserade metoder medan andra har svagare stöd i forskningen. Utöver detta förekommer ofta insatser som temadagar, föreläsningar och information från polisen.

För att få en bild av skolans förebyggande insatser har följande frågor ställts.

- ANDT-frågor har plats i skolans ordinarie undervisning
- Skolan informerar föräldrar om innehållet i skolans drogpolicy och handlingsplan
- Skolan informerar elever om innehållet i skolans drogpolicy och handlingsplan
- Använder sig skolan av någon annan preventiv insats? Om ja, vilken eller vilka?

Vi har således inte ställt frågor om skolans kärnuppdrag, vilket heller inte enkelt låter sig göras. Frågan om ANDT-frågornas plats i undervisningen ger svar på om det förekommer, men vidare frågor om omfattning, i vilka ämnen och på vilket sätt man arbetar pedagogiskt med dem har inte ställts.

Att elever och föräldrar får information om skolans policy och handlingsplan kan ses som en del av det förebyggande arbetet. Frågor om denna information har därför ställts.

Den sista frågan om skolan använder någon annan preventiv insats avser inte någon specifik metod eller insats utan frågan lämnar öppet för skolan att själv tolka begreppet preventiv insats. Av svaren framgår att många olika insatser används.

Av de exempel som framkommer i svaren finns begränsad eller ingen kunskap om effekterna. Av svaren framkommer också att skolor ofta gör flera olika insatser parallellt. Kunskapen om effekterna av kombinationer av dessa olika insatser är också begränsad.

3. Samverkan med socialtjänsten

Skolans samverkan med socialtjänsten är kopplad till skolans handlingsplan och aktualiseras i samband med orosanmälningar eller akuta polisingripanden. Samverkan förekommer även i form av mer allmänt informationsutbyte om den aktuella situationen för skolans elever och ungdomar i området, stadsdelen eller kommunen.

Genom åren har det i olika sammanhang funnits en återkommande kritik från skolan mot hur relationerna till och samverkan med socialtjänsten fungerar. Denna kritik har också framkommit i mötet med skolan inom ramen för projektet Narkotikafri skola, varför frågan ställts i denna enkät.

- På en skala från 1 till 5, där 1 betyder mycket dåligt och 5 betyder mycket bra, hur bra fungerar er samverkan med socialtjänsten?

De som uppgav att samverkan fungerade mindre bra eller dåligt gavs möjlighet att beskriva vari bristerna bestod.

4. Drogtester

Frågan om drogtestar i skolan har under många år varit föremål för både diskussion och juridisk prövning. Hur vanligt förekommande drogtestar är i skolan är dock inte närmare undersökt. I en mindre enkät som RNS genomförde 2008 inför publiceringen av boken Narkotikafri skola 2.0 (2008) ställdes tre frågor.

- Hur vanligt förekommande är drogtestar?
- Har ni diskuterat användningen av slumpmässiga drogtestar i skolan?
- Har skolans erfarenheter av drogtestar varit positiva eller negativa? Motivera gärna svaret.

Vid denna tidpunkt var slumpvisa drogtestar ovanliga. I den första frågan gjordes därför ingen skillnad mellan misstankebaserade och slumpvisa drogtestar. Av detta skäl var det därför också intressant att ställa frågan om man diskuterat och övervägt att införa slumpvisa drogtestar.

I boken Narkotikafri skola 2.0 redovisas resultatet av enkäten, men även de erfarenheter som då fanns i USA där just frivilliga slumpvisa drogtestar diskuterats och införts på många skolor sedan slutet av 1990-talet.

Detta bidrog till ett ökat intresse i främst gymnasieskolan för slumpvisa drogtestar och vi kunde i kontakterna med skolor i samband med seminarier och personalutbildningar under åren som följde se att fler skolor införde slumpvisa drogtestar. I några fall infördes frivilliga slumpvisa tester som ett erbjudande till samtliga elever. Vanligare var emellertid slumpvisa tester på yrkesutbildningar och i samband med praktik. Testerna är fortfarande frivilliga, men ett krav för att kunna delta i vissa moment och praktik och därmed i praktiken ett krav för att kunna genomföra utbildningen.

Mot bakgrund av denna utveckling ändrades frågorna i den nu genomförda enkäten för att därigenom få en mer detaljerad bild av hur olika former och modeller för drogtestning används i gymnasieskolan. Resultaten från de två enkäterna kan därför inte jämföras.

Följande frågor har ställts:

- Använder er skola sig av drogtester vid misstanke om narkotikabruk?
  - Om ja, ange hur många drogtester ni har utfört under läsåret 2013-2014?
- Har er skola frivilliga slumpvisa drogtester?
- Hur genomför ni detta? (Hela gruppen, vid enstaka tillfällen eller slumpvisa tester utspridda över tid)
- Är drogtestning ett villkor för deltagande i vissa utbildningar?
  - Om ja, på vilka utbildningar?
- Används drogtestning i samband med elevers praktik (APL)?
  - Om ja, sker det på skolans eller praktikplatsens initiativ?
  - Om ja, för vilka utbildningar används det då?

Frågor om vem som utför drogtestningen har inte ställts, inte heller frågor om erfarenheterna av drogtestningen

1.2 Metod

Enkäten har skickats ut till landets samtliga drygt 1200 gymnasieskolor som därefter kontaktats för en telefonintervju. Intervjuer har genomförts med 561 skolor vilket innebär en svarsfrekvens på 52 procent fördelat på 376 kommunala skolor och 185 fristående skolor.

Undersökningen pågick under tre veckor i maj månad och har genomförts av datainsamlings- och marknadsundersökningsföretaget Norstat på uppdrag av RNS.

Frågorna har ställts till skolledare och elevhälso-personal. Svaren fördelar sig på skolledare (43%), skolsköterska (28%), kurator (23%) och några fall annan medarbetare (6%).

Resultaten visar inga större skillnader mellan kommunala skolor och fristående skolor som föranleder någon särskild analys med avseende på drifts- och ägarform. Endast på en punkt som gäller slumpvisa drogtester finns en skillnad som diskuteras i avsnitt tre om drogtestning.

2. 561 gymnasieskolor - resultat

2.1 Policyarbete

Policyarbete framhålls i forskningen som en viktig del i det förebyggande arbetet. En policy beskriver skolans syfte, mål, ambition och regler. Den kompletteras med en handlingsplan som beskriver hur skolan agerar vid misstanke om missbruk. Tillsammans skapar det en struktur för skolans förebyggande arbete och insatser mot narkotika. Ett aktivt policyarbete kan ses som ett mått på skolans ambition och medvetenhet. Förekomsten av policydokument och när dessa är upprättade eller reviderade är därför av intresse.

Av svaren framgår att det stora flertalet gymnasieskolor har policy och handlingsplaner.

Andelen skolor som har en drogpolicy är 91 procent. Andelen som inte har en policy är 7 procent. I 2 procent av skolorna visste inte uppgiftslämnaren om man hade en policy.

Andelen skolor som har en handlingsplan att följa vid misstanke om narkotikamissbruk är 90 procent. Andelen som inte har en handlingsplan är 8 procent. I 2 procent av skolorna visste inte uppgiftslämnaren om man hade en handlingsplan.

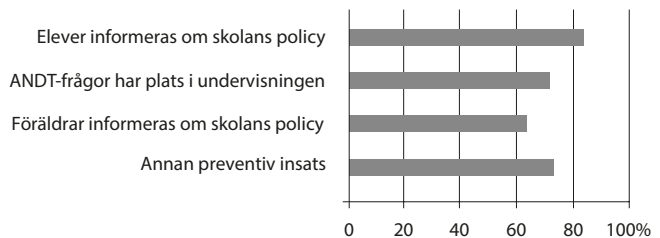
Policydokumenten är också relativt aktuella. Flertalet skolor, 87 procent har policydokument som är upprättade eller reviderade efter 2010.

2.2 Förebyggande insatser

I enkäten ställdes fyra frågor om skolans förebyggande insatser. Tre av dessa är definierade och svaren visar hur stor andel av skolorna som använder dessa insatser. Frågor om hur och i vilken utsträckning man arbetar med dessa har inte ställts. Den sista frågan lämnar öppet för skolan att själv beskriva om man även använder andra förebyggande insatser.

- ANDT-frågor har plats i skolans ordinarie undervisning
- Skolan informerar föräldrar om innehållet i skolans drogpolicy och handlingsplan
- Skolan informerar elever om innehållet i skolans drogpolicy och handlingsplan
- Använder sig skolan av någon annan preventiv insats?

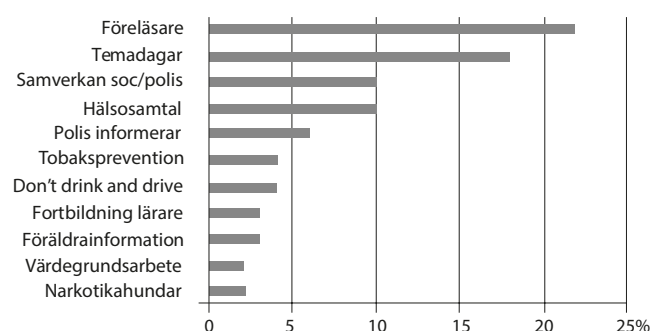
Preventionsinsatser

På frågan om skolan använder andra preventionsinsatser gavs möjlighet att beskriva vilken eller vilka. Av svaren framgår att många skolor använder flera olika insatser och metoder. En del är mer specifika som exempelvis Don't drink and drive, andra mer allmänna som exempelvis samverkan med socialtjänst och polis. Flertalet torde vara kortare och mer begränsade insatser.

Som framgår av diagrammet är den vanligaste insatsen föreläsningar och temadagar.

Andra förebyggande insatser

Utöver dessa finns i enstaka fall andra insatser som programmet Effekt som vanligen används i grundskolan, programmet Navet och kamratstödjare.

En skola uppger att man har som mål att bli certifierad som en cannabisfri skola. Men bjuder också polisen på kaffe om de besöker skolan i uniform.

Vanligt förekommande externa föreläsare är personer från socialtjänsten, ungdomsenheten, beroendeenheten eller kommunens drogsamordnare. Av föreläsare

från ideella organisationer nämns ofta KRIS (Kriminellas revansch i samhället) och FMN (Föräldraföreningen mot narkotika).

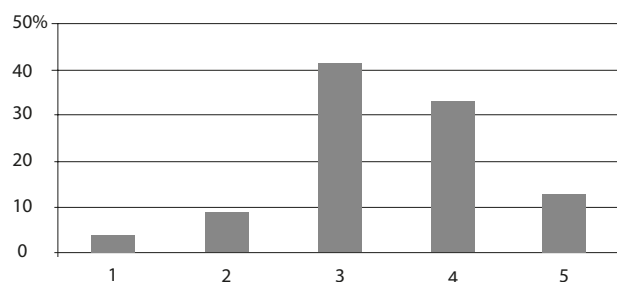
2.3 Samverkan med socialtjänsten

Skolans samverkan med socialtjänsten innehåller olika delar. En form för samverkan är möten där information om situationen bland elever och ungdomar i området eller kommunen diskuteras och eventuella insatser av informations- eller aktivitetskaraktär planeras. En annan form för samverkan gäller rutiner och hantering av orosanmälningar och enskilda elevärenden.

Frågan i enkäten formulerades som en övergripande fråga om hur skolans samverkan med socialtjänsten generellt fungerar. I de fall man uppgav att samverkan fungerade dåligt fanns möjlighet att förklara och kommentera detta.

Fråga: På en skala från 1 till 5, där 1 betyder mycket dåligt och 5 betyder mycket bra, hur bra fungerar er samverkan med socialtjänsten?

Hur samverkan med socialtjänst fungerar
1 mycket dåligt - 5 mycket bra

Många skolor uppger i kommentarerna till förebyggande insatser att de har en samverkan med socialtjänst och polis. Fler skolor tycker att samverkan fungerar bra än de som tycker att det fungerar dåligt. Men frågan är inte preciserad, vilket kan innebära att många svarat att samverkan fungerar bra på ett allmänt plan, exempelvis i form av samverkansmöten och informationsutbyte, samtidigt som det konkreta samarbetet när det gäller orosanmälningar kring elevärenden fungerar sämre.

Kommentaren från en skola att ”Samarbetet fungerar bra men vi saknar återkoppling”, antyder att så kan vara fallet.

Totalt 75 skolor har valt att ge kompletterande kommentarer. I dessa framkommer problem som handlar om sekretess och brist på kommunikation och återkoppling efter orosanmälan eller ingen kontakt överhuvudtaget. Skolor som har elever från många olika stadsdelar och kommuner beskriver hur detta försvårar samarbetet med socialtjänsten.

Här följer exempel på kommentarer som belyser olika återkommande problem med samverkan sett från skolans utgångspunkt.

Kommentarer om: kommunikation och återkoppling

I flertalet fall är kommentarerna kortfattade som exempelvis ”Problem med sekretessen”, ”Problem med kommunikationen”, ”Vi har ingen kontakt överhuvudtaget”. I andra fall är kommentarerna utförligare och där man kan utläsa en frustration mellan raderna.

- Det är alltid svårt att samverka med en myndighet som aldrig säger någonting till dig. Vi ger information till socialtjänsten, men får ingen feedback så det blir ingen samverkan i ordets rätta bemärkelse.
- Man får aldrig veta om socialtjänsten har påbörjat ett ärende eller lagt ned det. Problemet blir då att man anmäler upprepade gånger utan att få något slags gensvar, feedback, på hur processen flyter på.
- Dels är det kommunikationen, vi gör ju ansökningar/anmälningar hos dem, men får ingenting tillbaka. Vi tycker att socialtjänsten arbetar MED ungdomarna, vi känner att man skulle behöva lägga mer resurser. Ärendena avslutas utan att åtgärder/rätt åtgärder sätts in.
- Vi har jobbat med detta i flera år och har förhoppningsvis kommit fram till en bättre plan. Vi skickar iväg barn till drogtester men vi kan inte få besked på om barnen varit där eller ej.
- Vi har ingen kontaktperson där och det har varit svårt ibland att nå dem. När vi gjort en orosanmälan har de ändå inte hört av sig.

Kommentarer om: lång väntan, resursbrist, personalomsättning

I flera kommentarer framkommer att man tycker att för lite händer, att socialtjänsten är passiv och att det tar lång tid innan något händer. Personalomsättning, resursbrist och bristande vilja ses som förklaringar.

- Sekretessproblem, tar ej initiativ, tid och resurser saknas.
- Socialtjänsten är extremt underbemannad för tillfället. De gör ett bra jobb men de har inte resurserna för att göra ett effektivt jobb. Hade de varit bemannade som de borde varit så skulle det fungerat utmärkt är jag övertygad om. Just nu är det svårt att ge elever och familjer hjälp eftersom det blir väldigt långa väntetider. Det gör också att vi måste göra om samma ärende flera gånger till socialtjänsten kan ta emot det.
- Jag tror inte att de har resurser så att det räcker, det är svårt att få tag i dem. De är för få, de räcker inte till för alla ärenden.
- Vi tycker att om vi gör en orosanmälan får vi väldigt lite återkoppling, det känns inte som att socialtjänsten prioriterar dessa möten allra högst och de ber heller inte om medgivande för att berätta för skolan och det känns som att de inte tar hand om våra orosanmälningar alls ibland.
- Anmälningarna läggs ner och eleverna får inte hjälp. Vi har hört att de är överbelastade.

Kommentarer om: olika synsätt

I några kommentarer framkommer att man upplever att skolan och socialtjänsten har olika synsätt.

- Det är för mycket frivillighet, de kan ofta inte göra något
- De har olika syn på narkotika och brister.
- Kommunikation och samsyn finns inte idag.
- Man upplever att ribban är väldigt hög för att få hjälp.

Kommentarer om: elever från olika kommuner

Skolor som har elever från flera olika stadsdelar och kommuner beskriver problem med samarbetet då man har kontakt med flera olika socialtjänster och där rutiner och förhållningssätt kan variera.

- Vi har ju elever från många olika kommuner, så det kan vara olika. Hur återkopplingen sker från deras sida på en här skolan tycker jag är ganska dålig. Det kan vara möten som planeras som inte blir av, det måste ligga i socialtjänstens intresse att följa upp om de har skickat ut något som de vill att vi ska fylla i.
- Vi har elever från väldigt många olika kommuner, 36 stycken, så det är väldigt svårt att svara på den frågan. Vissa är jättebra men andra är urusla.
- Jag skulle egentligen vilja svara "vet ej" på föregående fråga eftersom det dels varierar från fall till fall, samt att vi har kontakt med så många olika socialtjänster. Det finns inte ett utarbetat samarbete som det kanske gör i en kommunal skola.
- Vi är internat så vi har kontakt med många olika socialtjänster. Det tar väldigt lång tid innan vi får något svar på orosanmälan och det är svårt att få tag i folk i vissa kommuner. Vi har elever från olika kommuner men med vissa fungerar det inte alls bra.

Kommentarer om: myndiga elever

I några fall finns kommentarer som gäller socialtjänstens insatser eller som skolorna uppfattar det bristen på insatser för myndiga elever.

- Vi har elever som blir myndiga och då upplevs det som att socialtjänsten släpper dem. Innan 18-år kan skolan få mycket mer stöd, därefter måste allt vara frivilligt i praktiken från eleven.
- När eleverna är över 18 så är det mycket svårare att få kontakt med socialtjänsten och det känns som att problemen tas på samma allvar när eleverna är över 18.

2.4 Drogtester

Drogtestning i gymnasieskolan förekommer numera i flera former, med olika syften och kan utföras av olika vårdgivare.

Former för tester

Misstankebaserade tester används när misstanke föreligger om att en enskild elev använder narkotika. Slumpvisa tester används i förebyggande syfte där en viss andel av gruppen testas utspjutt över tid.

Drogtestning är i båda fallen frivilligt. Inom vissa yrkesinriktade program och i samband med praktik är dock drogtestning ett krav eller villkor för att delta i vissa moment, i praktiken hela utbildningen. Testningen är fortfarande frivillig, men att avstå medför en konsekvens för elevens möjligheter att fullgöra utbildningen. Testningen kan ske på skolans eller praktikplatsernas initiativ. En skola som har delar av utbildningen förlagd på fartyg uppger att man drogtestar eleverna med topsningsteknik.

För att få en bild av hur drogtester används inom gymnasieskolan har därför frågor om dessa olika former för testning ställts.

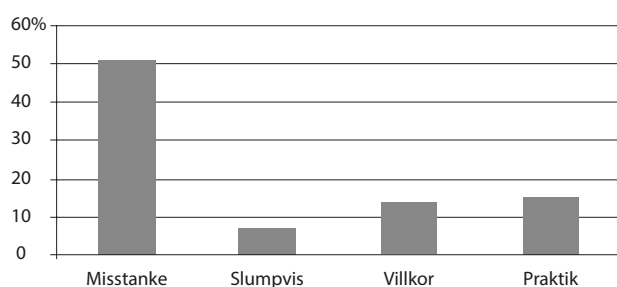
Utförare av drogtester

Drogtestning kan utföras av i skolan av elevhälsövården, inom socialtjänsten som vanligen använder en särskild beroendeenhet eller annan vårdgivare. Skolan kan också använda annan extern vårdgivare direkt. Frågor om detta har dock inte ställts i enkäten.

Förekomst av drogtestning

Följande bild visar andelen skolor som använder olika former av drogtestning.

Förekomst av olika former av drogtestning

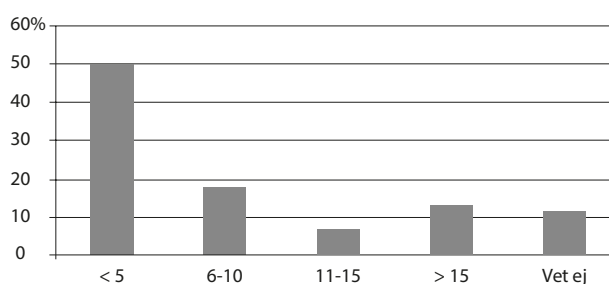

Misstankebaserade tester

Drogtester vid misstanke är den vanligast förekommande formen för testning (286 skolor/51 procent). Det finns dock skäl att anta att misstankebaserade tester används i flera skolor än som rapporterats. Vid oro och misstankar om att elever använder narkotika görs normalt en anmälan till socialtjänsten. Skolan har skyldighet att göra en sådan anmälan. I samband med detta tas vanligen drogtest. Att detta bara skulle förekomma i 51 procent av skolorna är inte troligt.

En förklaring till detta kan vara att skolan efter det att en anmälan gjorts inte får information om att drogtest genomförts. En annan förklaring kan vara frågans formulering; använder er skola sig av drogtester vid misstanke om narkotikabruk? Frågan är otydlig såttillvida att den inte skiljer på om drogtestningen utförs inom skolan av elevhälsövården eller genom socialtjänsten efter en anmälan. Båda alternativen förekommer. Kanhända har frågan i några fall uppfattas som att den avser drogtestning i skolans regi.

Antal drogtester vid misstanke det senaste året

Slumpvisa tester

Slumpvisa drogtester där alla elever erbjuds möjligheten att ingå i testningen är mindre vanligt (36 skolor/7 procent).

Tester som krav på yrkesprogram

Vanligare är drogtestning som krav/villkor på yrkesprogram (77 skolor/14 procent) och i samband med praktik (83 skolor/15 procent).

Av skolor som använder drogtester som villkor på yrkesprogram tillämpar hälften slumpvisa utspridda tester under året på delar av gruppen och hälften testar

av hela gruppen vid enstaka tillfällen eller på annat sätt.

Av skolor som har drogtester som krav i samband med praktik uppger 49 att det införts efter praktikplatsens önskemål, 42 att det sker på skolans initiativ och 13 att det tillkommit på annat sätt, sannolikt efter en gemensam dialog mellan skolan och praktikplatser.

I de fall drogtester är ett villkor för deltagande i vissa moment eller utbildningar har frågan ställts vilka utbildningar det gäller. Svaren innehåller följande utbildningar:

- Skog och maskin
- Bergteknik
- Naturbruk
- Terränghjulingskörning
- Fordon
- Industri, svets
- Hotell och restaurang
- Bygg och el
- Omvårdnad
- Barn och fritid
- Ingenjör inom kärnkraft
- Flygteknik, flygmekaniker
- Drift- och servicetekniker, spårbunden trafik

Krav på drogtestning som villkor förekommer också på skolor med internatboende. Drogtestningen omfattar då alla boende oavsett utbildning.

Kommunal skola och fristående skola

En viss skillnad mellan den kommunala och fristående skolan kan noteras när det gäller slumpvis drogtestning. Andelen fristående skolor som använder slumpvis drogtestning är något högre än i den kommunala skolan. Det är också vanligare i den fristående skolan att testningen är slumpvist utspridd över tid, medan det i den kommunala skolan är vanligare att hela gruppen testas vid enstaka tillfällen.

3. Slutsatser och diskussion

3.1 Policyarbete

Policy och handlingsplaner som beskriver mål, regler, insatser, åtgärder och rutiner är viktiga verktyg i skolans narkotikaförebyggande arbete. Utvärdering och certifiering är metoder för kvalitets- och förbättringsarbete som bidrar till att säkerställa en narkotikafri skolmiljö.

Mot den bakgrunden kan resultatet ses som positivt. Drogpolicy och handlingsplaner finns i 90 procent av alla gymnasieskolor. Flertalet av dessa är upprättade och uppdaterade efter 2010. Det innebär att ANDT-frågorna diskuteras och hålls aktuella i organisationen och att det finns en medvetenhet, ambition och en struktur för arbetet. Därmed bör det finnas en bra utgångspunkt för ett fortsatt kvalitetsarbete med utvärdering, förbättring och certifiering. Med en policy och handlingsplan som grund finns en struktur för hur skolan ska arbeta med förebyggande och tidiga insatser. Det skapar en trygghet för både ledning, personal, föräldrar och elever.

Erfarenheten är samtidigt att de inte sällan har en del svaga punkter och ”glapp” som gör att skolan riskerar hamna i ”osäkra lägen”. Det finns därför i många fall utrymme för förbättringar av skolans policy och handlingsplan.

3.2 Förebyggande insatser

När det gäller skolans förebyggande insatser är enkätfrågorna för begränsade för att kunna ge något mer heltäckande svar. Frågor har inte ställts om skolans kärnverksamhet och kvalitetsarbete. Frågor har ställts om policyarbete, ANDT-undervisning och om skolan använder andra insatser.

Svaren visar att flertalet skolor utöver policyarbete uppger att ANDT-frågor behandlas i undervisningen. Frågor som ger svar på hur och i vilken omfattning denna undervisning bedrivs har inte ställts.

När skolorna svarar på vilka övriga insatser som görs förekommer en mängd olika insatser och där temadagar och föreläsningar är vanligast.

Effekten av alla dessa insatser och allt detta arbete är dock svårt att bedöma. Forskningen visar vilka insatser och metoder som har effekt, vilka som har liten

eller ingen effekt och vilka som är kontraproduktiva. Forskningen gäller utvärdering av insatser specifikt i skolmiljö och för elever. Dessa resultat ligger till grund för olika myndigheters rekommendationer av förebyggande insatser i skolan.

Kunskapen är därför begränsad. Det finns insatser som utvärderats och visat effekt i andra sammanhang och miljöer, exempelvis trafiken och arbetslivet, men vars tillämpning i skolmiljö inte utvärderats. Forskningen och kunskapen om effekten av kombinationer av olika insatser är också begränsad. Andra insatser har överhuvudtaget inte utvärderats.

Av de insatser som skolorna redovisar under rubriken ”andra insatser” kan konstateras att flertalet har svagt eller inget stöd i forskningen. En del är utvärderade och där effekten visats var liten, andra är inte utvärderade. Av enkätsvaren framgår inte närmare hur dessa insatser ser ut och i vilket sammanhang de ingår.

Ett exempel är användandet av narkotikahundar som några skolor redovisat. Tanken i detta fall är att narkotikahundar ska bidra till en ökad upptäcktsrisk och därmed påverka elevernas beteende. Teorin om att ökad upptäcktsrisk tillsammans med väl avvägda konsekvenser påverkar beteendet har stöd i forskningen, men studier om effekterna av just narkotikahundar i skolmiljö saknas. Frågan är också hur man i skolan använder narkotikahundar och om det sker i ett sammanhang i kombination med andra insatser.

Ett annat exempel är samverkan med polis och socialtjänst som flera skolor anger som förebyggande insats. Eftersom det inte framgår närmare av enkätsvaren hur denna samverkan konkret ser ut och då kunskapen om effekterna av tidiga interventioner från socialtjänsten med anmälning, samtal och drog-testning är begränsad, är det svårt att bedöma betydelsen av dessa insatser.

Sammantaget träder en bild fram där det i gymnasieskolan görs många olika insatser samtidigt genom en kombination av policyarbete, undervisning och kompletterande insatser av olika slag. Drogfrågan finns på skolans dagordning. Men att många skolor använder insatser där effekten är mer osäker innebär att det finns utrymme för att förbättra och utveckla skolans

förebyggande insatser utifrån de kunskaper och erfarenheter som finns att tillgå.

Detta pekar också på behovet av mer forskning om prevention och tidiga insatser i skolan och i skolans samverkan med socialtjänst och polis. Det behövs mer kunskap om effekterna av alla de dagliga små insatser som görs i skolan. Vilken betydelse har exempelvis utformningen av skolans drogpolicy och handlingsplan, arbetet med dessa styrdokument och den struktur de beskriver och tillämpningen i praktiken? Vilken betydelse har de tidiga insatserna i form av uppmärksamhet kring elever skolresultat, första orosamtalen, kontakten med vårdnadshavare, anmälan till socialtjänsten, drogtestning, samtal, stöd och åtgärder enligt skolans handlingsplan? Har denna form av tidig intervention (sekundärprevention) också betydelse i ett förebyggande perspektiv (primär prevention)?

Detta handlar om att utgå från kunskap och lagstiftning, att kombinera olika insatser och arbeta strukturerat över tid med fungerande dagliga rutiner i ordinarie verksamhet.

3.3 Samverkan med socialtjänst

Skolans samverkan med socialtjänsten när det gäller orosanmälningar, drogtestning och andra insatser är viktig. Flertalet skolor uppger att samverkan med socialtjänsten fungerar tillfredställande. Många skolor beskriver samtidigt att samverkan fungerar dåligt eller inte fungerar alls. Problemen handlar främst om bristande kommunikation, långa handläggningstider, passivitet, brist på insatser och avsaknad av återkoppling efter att orosanmälningar görs. Skolan hamnar därmed i ett "osäkert läge" och vet inte vilka insatser som görs och om elevens drogfrihet kontrolleras.

Ytterligare ett problem är i de fall skolan har elever från flera olika stadsdelar eller kommuner vilket försvårar samverkan och gemensamma rutiner.

Samtidigt med att skolorna uttrycker ett missnöje med och kritik över hur samverkan med socialtjänsten fungerar och med socialtjänstens insatser finns en viss förståelse för varför dessa problem finns. Man pekar på en hårt ansträngd socialtjänst med begränsade resurser och problem med hög personalomsättning. Men man beskriver också att problemen med samverkan kan beror på att skolan och socialtjänsten har

olika synsätt eller brist på samsyn kring insatser och åtgärder.

Bristande samverkan, olika synsätt och oklara och olika rutiner skapar irritation och frustration i skolan och medför att tid, resurser och energi används fel. Skolan riskerar att hamna i "osäkert läge".

Det finns dock flera exempel på kommuner där fungerande modeller och strukturer etablerats för samverkan mellan skola och socialtjänst. Dessa kan variera i sin struktur och vara anpassad till kommunens storlek och organisation. Genom en aktivare och tydligare skola kan formerna och rutinerna för samverkan förbättras.

Utgångspunkter för samverkan

Ett antal grundläggande principer och moment i samverkan mellan skolan och socialtjänsten behöver därför finnas på plats för att samverkan ska fungera på ett för skolan tillfredställande sätt.

a/ Snabb handläggning och återkoppling

Efter att skolan gjort en orosanmälan till socialtjänsten behöver skolan få en snabb återkoppling för att veta att socialtjänsten inlett ett arbete. Den möjligheten finns idag.

b/ Samarbete kring insatser

Genom att samarbeta kan skolans och socialtjänstens insatser komplettera och förstärka varandra.

c/ Kontroll av drogfrihet

Efter det att en anmälan till socialtjänsten gjorts men eleven fortsatt går i skolan behöver skolan ha kontroll över att eleven är drogfri för att inte hamna i ett "osäkert läge". Skolan behöver ha information om resultatet av fortgående drogtestning.

d/ Sekretess

För att skolan ska få en återkoppling och information om resultat av drogtestning behöver sekretessen brytas. Detta kan ske på olika sätt, genom att frågan om medgivande att bryta sekretessen rutinmässigt ställs eller att socialtjänsten deltar redan vid det första samtalet.

Samverkan behöver organiseras och avtalas

Av enkätsvaren framgår att dessa rutiner varierar mellan olika socialtjänster och kan vara beroende av enskilda handläggare inom socialtjänsten. Skolan riskerar att hamna i ett ”osäkert läge”. För att undvika detta och upprätta en stabil och ömsesidig samverkan och fungerande rutiner är det nödvändigt att skapa en struktur för detta.

a/ Avtal

Ett sätt att upprätta en sådan struktur är genom att reglera principer, modell och rutiner för samverkan mellan skolan och socialtjänsten i ett avtal på förvaltningsnivå. För skolor som har elever från flera olika stadsdelar inom den egna kommunen eller från flera olika kommuner är det viktigt att reglera och avtala formerna och ha samma standard för samverkan med samtliga stadsdelar och kommuner. Detta för att skapa effektivare och snabbare insatser och skapa större trygghet för elever och skolan.

b/ Ansvarig handläggare

Inom socialtjänsten bör finnas särskilda handläggare som är ansvariga för samverkan med skolan och att samverkan inom ramen för avtalet fungerar.

c/ Gemensam handlingsplan

I enskilda elevärenden är det en fördel om skolan och socialtjänsten tillsammans med eleven och i förekommande fall vårdnadshavare upprättar och gemensamt undertecknar en handlingsplan. I en sådan beskrivs vilka insatser och vilket stöd som skolan respektive socialtjänsten erbjuder liksom vilka krav som gäller för att detta ska fungera, exempelvis närvaro, fortlöppande drogtestning och samtal. Där beskrivs även fördelning av ansvar

3.4 Drogtester

Drogtestning av elever i samband med misstanke om narkotikabruk har använts sedan många år och är idag standard i skolan. Vanligen sker drogtestningen i socialtjänstens regi efter att en orosanmälan gjorts från skolan, men även elevhälsovården genomför drogtestning. Denna form för drogtestning är idag okontroversiell.

Under senare år har olika former för slumpvis drogtestning introducerats i ett antal skolor vilket också

framkommer i enkäten. Ett antal skolor använder frivilliga slumpvisa drogtestar som erbjuds alla elever. Detta har varit mer kontroversiellt och föremål för rättslig prövning. Brinellgymnasiet i Nässjö kommun blev ett pilotfall vars modell för drogtestning infördes 2009 och kritiserades av Skolinspektionen men senare fick godkänt av JO. Av enkäten framgår att ytterligare ett antal skolor använder denna modell.

Enkäten visar dock att drogtestning på yrkesutbildningar och i samband med praktik, slumpvis eller på hela grupper, är mer vanligt förekommande. En av förklaringarna till detta är krav från praktikplatser. Det förefaller som om denna form för drogtestningen håller på att bli en etablerad praxis. Det är lättare att motivera drogtestar på yrkesutbildningar där risker för skador och olyckor är en realitet, där arbetsmiljöfrågor och säkerhet är viktigt och där praktikplatser allt oftare ställer krav. Erfarenheterna från mötet med skolor under seminarier och i samband med rådgivning bekräftar bilden.

Detta innebär också att praktiska utbildningar har bättre förutsättningar och möjligheter att säkra en narkotikafri arbetsmiljö än studieförberedande utbildningar.

Dokumentation om erfarenheter och forskning om effekterna av denna typ av drogtestning i skolmiljö är dock fortfarande begränsad. Mer och bättre kunskap om hur man kan använda drogtestning och effekterna av denna skulle ge skolan ett stabilare underlag i detta arbete.

Av enkäten framgår även att ett antal skolor kompletterar sina åtgärder i syfte att öka upptäcktsrisken och därmed förebygga narkotikabruk genom att i samarbete med polis använda narkotikahundar. Formerna för detta framgår inte närmare av enkäten, det kan ske rutinmässigt och planerat eller i samband med anskilda akuta situationer.

Avslutning

I denna undersökning ges en bild av den aktuella situationen när det gäller gymnasieskolans drogförebyggande arbete. Undersökningen är begränsad till fyra frågeställningar; policyarbete, förebyggande insatser, samverkan med socialtjänsten och drogtestning. Den belyser ett antal viktiga områden och frågor som skolan står inför i sitt dagliga praktiska förebyggande arbete och ger underlag för en diskussion om hur skolan kan förbättra rutiner och utveckla sitt förebyggande arbete, varav några diskuterats här.

Fokus i denna undersökning och i skolans arbete med policy och handlingsplaner liksom i socialtjänstens tidiga insatser ligger däremot på tidig upptäckt, tidig intervention, tidiga stödinsatser och kontrollåtgärder.

Att tidig upptäckt och tidiga insatser är viktiga och har positiva effekter visar bland annat utvärderingen av det så kallade MUMIN-projektet (Mobilisering mot narkotika 2007) och i en studie av polisens ingripande vid ringa narkotikabrott i Linköping (Ross Bergsten, 2012). I båda fallen handlar det om samverkan mellan polis och socialtjänst i samband med polisingripande.

Effekterna av slumpvis drogtestning finns främst dokumenterad i studier inom arbetslivet, främst amerikanska studier och som visar på positiva effekter. Ett fåtal studier av drogtestning i skolmiljö och med varierande kvalitet har gjorts främst i USA och som även de visar på vissa positiva effekter som drogvanor, närvaro, betygsresultat och färre avhopp. En begränsad studie har gjorts av drogtestning i en svensk gymnasieskola som även den visar på vissa positiva effekter (Hübinette 2012).

Fortfarande saknas dock i allt väsentligt forskning och kunskap om effekterna av den typen av insatser i skolan och i samverkan med socialtjänsten. Det handlar om allt från det första orossamtalet med mentor och elevhälsa till drogtestning, kontakt med vårdnadshavare, stödinsatser i skolan, anmälan till socialtjänst, krav på dokumenterad drogfrihet för att fortsätta i skolan till socialtjänstens tidiga insatser med samtal, drogtestning och kontakt med vårdnadshavare.

Detta är insatser som är en del av skolans vardag och sker med stöd av de lagar som gäller inom området som arbetsmiljölagen, skollagen, socialtjänstlagen och narkotikastrafflagen. Ändå vet vi förvånansvärt lite om effekterna av detta. Det finns följaktligen ett behov av mer forskning och kunskap som kan bidra till att utveckla och förbättra arbetet för en narkotikafri skola och den praktiska tillämpningen av en restriktiv narkotikapolitik.

Referenser

Hübinette, Staffan. *Narkotikafri skola 3.0*. Stockholm: Fri Förlag 2012.

Ross Bergsten, Margareta. *Ungdomar och droger – konsekvenser av polisens ingripande. En studie om unga droganvändare och ringa narkotikabrott*. Stockholm: Svenska Carnegieinstitutet 2012.

Sinadinovic, Kristina, Wahlgren, Ulf. *MUMIN-projektet: utvärdering av tidiga insatser mot ungdomars narkotikabruk*. Stockholm: Mobilisering mot narkotika 2007.